

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філологічних наук, доцента
Гальчук Оксани Василівни на дисертацію
Сав'юка Андрія Мирославовича «Мультикультуральність
художнього світу Галичини у творчості Леопольда фон Захер-Мазоха»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за
спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство

Свого часу О. Лосев завважував, що наука міфологічна і коли «наука» руйнує «міф», то це означає тільки те, що одна міфологія бореться з іншою. Коли ж мова заходить про спробу сучасного молодого науковця зруйнувати міф про творчу особистість, яка, як міфотворець, і сама перетворилась на міф, то маємо справу з надскладним і амбітним завданням, що потребує комплексного вирішення, уґрунтованого на фаховому підході і неабиякій дослідницькій сміливості. Власне, саме такою успішною спробою є дисертаційна праця Сав'юка Андрія Мирославовича.

Опоноване наукове дослідження – це перша в нашому літературознавстві праця, автор якої зосереджується на вивченні мультикультуральності створеного Леопольдом фон Захер-Мазохом художнього світу Галичини. Поставивши за мету «відстежити, обґрунтувати та описати її своєрідність, системність та релевантність», дисертант означив і низку нагальних завдань, вирішення яких уможлиблює реалізацію цієї мети. Названі у Вступі завдання можна об'єднати в кілька блоків – теоретико-методологічний і практично-аналітичний. Зокрема, пан Андрій окреслив основні положення своєї дослідницької стратегії і, проаналізувавши обшир творів Захер-Мазоха, у тім числі і вперше введені в науковий дискурс, визначив особливості інтертекстуальної стратегії письменника, орієнтованої на створення міфу про Галичину як про мультикультуральний простір, злотований із літературно-мистецького і фольклорно-міфологічного текстів; дослідив психоаналітичний дискурс прози Захер-Мазоха.

Комплекс завдань, спрямованих на різнорівневе (текстуальне, етноімагологічне, геокультурне, фольклорно-міфологічне) прочитання творчості Захер-Мазоха, вимагає застосування і комплексного наукового підходу. Тож логічно, що дисертант успішно поєднав порівняльно-історичний, міфокритичний, герменевтичний, рецептивний, структурно-типологічний інструментарій і психоаналітичну методологію. Це дало можливість уповні реалізувати принцип «мульти» і як предмет дослідження, і як аналітичну призму, і як основу концепції множинності інтерпретації.

Теоретико-методологічний комплекс завдань дисертації автор вирішував у першому розділі праці («Теоретико-методологічні засади дослідження: літературно-критичний та рецептивний дискурс творчості Леопольда фон Захер-Мазоха»), де визначається мультикультуральна парадгма тексту та здійснюється аналіз таких видів рецепції, як етноімагологічна, літературно-критична та геокультурна.

Переконливо обґрунтувавши проблему недовивченості та необ'єктивної оцінки творчості Захера-Мазоха, пан Андрій наголошує на потребі огляду рецепції та контексту доробку письменника з позицій представників різних літературознавчих концепцій і задля цього з'ясовує функціональність понять «мультикультуралізм», «імагологія» та похідних у сучасній компаративістиці як базисних положень трактування феномену Галичини у творчості Захер-Мазоха. У поле зору дисертанта потрапляють явища «універсалізму», «синкретичності», «синтетизму», «мультикультуралізму». Цей ряд, можливо, варто було б доповнити і поняттям «полімації», яке особливо активно застосовують як характеристику всебічної обдарованості митців від доби Відродження і до сьогодні. Актуальною полімація є і для культури кінця ХІХ ст., крізь її призму творчість Захер-Мазоха і сам письменник постають як зразки універсалізму на творчо-особистісному рівні.

Цікавим видається аналіз «Жіночих образків з Галичини» із застосуванням методології структуралізму, де дисертант пропонує прочитання стратегії універсалізації Захер-Мазоха як систему кодів – географічного, соціально-історичного, етнічного, етнографічного, інтертекстуального. З огляду на авторський акцент, зафіксований уже в назві твору, етнічний код можна було б розширити до етнічно-гендерного, а з інтертекстуального виокремити і мовленнєвий інтертекст.

Пан Андрій цілком слушно зауважує, що на заваді комплексній рецепції творчості Захер-Мазоха постала стереотипна масова ідентифікація його імені насамперед зі сферою психіатрії, що зумовила «психоаналітичну, філософську, соціологічну інтерпретацію не так текстів письменника, як понадтекстуальних рецептивних асоціацій» (с. 41). Тому дослідник здійснює вдумливий аналіз літературознавчого дискурсу творчості письменника від часу появи його творів і до наших днів, доповнюючи аналізом геокультурного дискурсу через уточнення такого дискусійного поняття, як «австрійська література», факторів і особливостей її розвитку. Це уможливило переконливий висновок, що стає засадничою тезою дисертації про природу Захер-Мазоха-письменника як мультикультурального космополіта, який випереджував свій час.

Це положення отримує переконливу аргументацію у другому розділі дисертації («Мультикультуральний інтертекст “Галичини” Леопольда фон Захер-Мазоха»). Пан Андрій висновує, що інтертекст «увиразнює фокус інтерпретації творчості письменника, визначає його культурну візію у канонізованих проекціях, висвітлює спільні резонанси і мережу відносин поміж конкретним авторським образом та мистецьким типом» (с. 72) і водночас враховує, що така практика «провокує часом довільну літературно-критичну рецептивну адаптацію». Відзначу, що, обираючи принцип систематизації, дисертант не йде, як на мене, зручним, але легшим шляхом, відшуковуючи цитати, ремінісценції, алюзії тощо, а надає перевагу більш складному, виокремлюючи літературно-мистецький (історичний) і фольклорно-міфологічний (позаісторичний) типи інтертексту, щоб у такий спосіб закцентувати на особливих способах і формах вираження світоглядного

та стилістичного багатоголосся творчої особистості Захер-Мазоха, розглянути їх (інтертексти) як чинники семантичної і семіотичної організації творів.

Пан Андрій відшуковує відкриті або приховані «сліди» текстів А. Шопенгавера, І. Тургенєва, М. Гоголя і з'ясовує їх функціональне наповнення. Запропонована цікава інтерпретація образу ярмарку (потім – шинку), який, вважаю, як мікросвіт дзеркально відображає макросвіт Галичини, і, на думку автора дисертації, є образом-палімпсестом, укоріненим в архетипи. Залучивши широкий контекст і розглянувши цілу мережу прототекстів, які злютовують образ Галичини Захер-Мазоха, дисертант доводить, що письменника можна вписати в парадигму митців, які заклали традицію міфологізації – визначальну для літератури ХХ ст. Її аналоги можна віднайти також у творчості Ф. Г. Лорки, Т. С. Еліота, В. Фолкнера та ін. У створеному Захер-Мазохом художньому світі Галичини бачиться спроба витворити міф про свою «землю обітовану» чи, радше, про нову Вавилонську вежу, де змішування мов, культу, ментальностей, не спричинило її катастрофу, а навпаки – стало умовою набуття позитивної специфіки і перспективи. У цьому, думаю, також письменницький крок на випередження часу, а саме – реалізація через міфотворчість богоборчих мотивів, особливо виразних у літературі модернізму. Зауважу, що саме модерністську модель інтертекстуальності дисертант застосовує для дослідницької рецепції повісті «Мертві ненаситні», яку, імовірно, можна було б доповнити і спостереженням над ремінісценцією античного міфомотиву про Пігмаліона і Галатею, звернення до якого сигналізує про актуальність для автора естетикологічної проблематики. Тим більше, що науковці, зокрема Ф. Штейнбук, на якого посилається дисертант, відзначав свого часу зв'язок дискурсивно-тілесної топосфери творів Захер-Мазоха з естетичними і філософськими сенсами.

Відзначу і такий важливий момент дисертаційної праці, як критична оцінка паном Андрієм авторського міфу Галичини. Дисертант цілком справедливо вказує на переважанні ідеалізації: зіставляючи художній образ і реальну історико-політичну ситуацію краю, він доходить до слушного висновку про притаманну творам Захер-Мазоха імагологічну схематизацію. Звідси – позитивним і результативним є застосування дослідником психоаналітичного підходу до «ментального ландшафту», що також спрацьовує в перспективі імагологічних студій.

Комплексно такий аналіз пан Андрій розгортає у третьому розділі наукової праці («Психоаналітичний дискурс «мультикультуралізму» прози Л.Захер-Мазоха»). Він звертає увагу на тему гендерних відносин у творчості письменника, що, на його думку, виходять «за межі однобокого рефлексування про статеву опозиційність, маючи виразне "мультикультуралогічне" підґрунтя» (с. 127). Як сюжетоцентричний принцип усієї творчості Захер-Мазоха крізь призму культурології розглядається діалектична взаємодія «фемінного» і «маскулінного», яку митець, зазвичай, прив'язував до національної психології й антропології. Особливо переконливим видається тлумачення естетики страждання у «Венері в хутрі» та інших творах, до якого дисертант підходить комплексно, залучивши, окрім

психоаналітичного, архетипний, біографічний, компаративний методи дослідження. Цілком логічним у контексті психоаналітичного дискурсу є аналіз ролі і функції сну та сновидінь у вираженні підсвідомого персонажів. Тож загалом третій розділ справляє враження цілісної, вдумливо репрезентованої наукової студії, у якій визначені параметри прози Захер-Мазоха як психоаналітичної з авторською оригінальною інтерпретацією взаємин чоловіка і жінки, які, вважаю, у символічному сенсі відтворюють нову візію «взаємин» Бога і природи.

Чіткі висновки, серйозна апробація наукової праці (7 статей, серед яких і публікація в іноземному виданні; виголошені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях доповіді), репрезентативний список використаних джерел (207 позицій), відображення основних положень дисертації у її авторефераті – все це вивершує дослідження і визначає перспективу використання новаторських спостережень й узагальнень у практиці вищої школи та наукових розвідках, присвячених питанням художньої реалізації концепту мультикультуралізму.

Разом із тим, ознайомлення з працею пана Андрія спонукає і до дискусії, зокрема цікаво було б почути його думку з таких питань:

1. У першому розділі дисертант проаналізував теоретико-методологічні засади своєї праці і зокрема наголосив на здобутках у вивченні явища універсалізму американських, британських і французьких вчених. При цьому немає відсилань до німецькомовних розвідок, тоді як лише впродовж останніх десятиліть наука поповнилась низкою тематичних збірок, де залучені сучасні практики постколоніальної критики, культурних студій і постструктуралізму, на кшталт «Метрополії: лабораторії модерну» (2000), «Літературні простори досвіду. Центр та периферія у німецькомовній літературі XIX та XX ст.» (2009), «Метрополія, провінція та світ: простір та мобільність у літературі» (2013), «Простори та кордони у Австро-Угорщині 1867–1918: культурологічні підходи» (2010), «Центри, периферії та колективні ідентичності в Австро-Угорщині» (2006). Прикметною рисою більшості цих збірок виступає концепт ідеалізованої Австро-Угорської монархії у вигляді багатонаціональної держави з ієрархічно побудованою структурою, яка демонструє стосунки між метрополією й провінцією, між центральною як осердям влади та провінцією, готовою до самопожертви як основи порядку в суспільстві, що становить найвищий закон існування держави. Аналітика цих джерел, вважаю, по-перше, употужнила б тезу пана Андрія що «в німецькомовному світі <...> (Галичину загалом) трактували як мультикультуральний, штучностворений простір» (с. 88), по-друге, дозволила б розглядати обрану проблематику не тільки як антиномію «свого – чужого», а й антиномію «центр – периферія».

2. Хотілося б почути міркування дисертанта з приводу, по-перше, запропонованої класифікації «рецепційного» доробку Захер-Мазоха, де застосовано різні критерії – проблемно-тематичний, за яким виокремлюються групи «психо-патологічних студій і національної ідентичності художнього світу та геокультурної парадигми». Тоді як в основі групування текстів

«літературознавчого поетикального та ідейно-художнього аналізу текстів і компаративістичні зіставлення» – аналітично-методологічний принцип. По-друге, щодо побудови другого розділу дисертації, який, на відміну від стрункого з композиційного погляду третього, видається не таким чітким. Можливий варіант – це узалежнити структуру розділу від складників образу Галичини як художнього конструкту творчості Захер-Мазоха, проаналізованими крізь призму інтертексту, позаяк він (інтертекст) інструмент, а не об'єкт дослідження. Зазначу, що в цьому розділі багато цікавих спостережень, проведений ґрунтовний аналіз тексту, але із заявлених дисертантом аспектів мультикультуралістичної візії Галичини, виражених «через особливо широке і розгалужене вплетення текстів письменника в інтертекстуальну та міжмистецьку мережу» (с. 169), перевага віддана першому, тоді як міжмистецькі зв'язки оприявлені пунктирно.

3. Потребує, вважаю, уточнення міркування щодо «Жіночих образків з Галичини» Захер-Мазоха, де, на думку дисертанта, письменник творить власний етнопсихологічний каталог, у якому «синтетично схоплено антропологічні та психоемоційні, фізичні та духовні риси усіх етнічно-культурних типів Галичини» (с. 134). Для увиразнення ідеальної феміної натури запропонований калейдоскоп жіночих образів від Гелени та Даліли до Катерини II та Лоли Монтес, тобто наведений каталог реально-історичних і літературно-міфологічних персонажів. Вказівка, якою є авторська інтерпретація цих персонажів – традиційна чи оригінальна, і відповідно, у яку парадигму етнопсихологічних типів їх можна вписати – «жінка-вамп», «жінка-героїня», «жінка-повія» та ін., ще більше увиразнила б авторове спостереження над цим твором Захер-Мазоха.

4. Більшій «делікатності» потребують певні дефініції. Приміром, окреслюючи об'єкт вивчення, пан Андрій супроводжує перелік творів означенням «нариси, новели і оповідання», тоді як «Венера у хутрі» в тексті дисертації згадана і як роман, і як повість (див. п. 3.2). Або ж у випадку, коли ілюстративним матеріалом виступають нариси Захер-Мазоха, акцент на їхній жанровій специфіці, сформованій на перетині публіцистичного і художнього, уможливив би висновки про «мульти» і в цій царині творчих експериментів письменника. І ще. Безумовно позитивним є те, що пан Андрій активно послуговується «мовою» сучасних мультикультурних студій. Проте вживання як синонімічних для позначення Галичини Захер-Мазоха поряд із моделями «плюралістичного всесвіту» (У. Джеймс), «салатної миски» (А. Шлезингер) (с. 108) терміносполуки «плавильний котел» (Г. Альтшулер) видається лише умовно дотичним до об'єкта дисертаційної праці. Як відомо, це поняття свого часу стало одним із засадничих в ідеології Америки: у ньому транслювався національний міф про витворення такої нової реальності, як «американський народ» у результаті «потрапляння» різних етносів у «плавильний котел». Тоді як ідеологія Австро-Угорщини другої половини ХХ ст. була спрямована на піднесення титульної нації із відносно толерантним ставленням до колонізованих народів і народностей.

Та загалом, попри бажання уточнити окремі моменти дисертації, вважаю, що виважена концепція дослідника, обґрунтована аргументація основних положень, оригінальність висновків цілком переконливі і фахові. Отже, вважаю, що дисертація «Мультикультуральність художнього світу Галичини у творчості Леопольда фон Захер-Мазоха» є самостійним і завершеним, новаторським, ґрунтовним науковим дослідженням, результати якого уможливають висновок: праця відповідає вимогам п. п. 9, 11,12,13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р., та №567 від 27.07.2016 р.), а її автор Андрій Мирославович Сав'юк заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

Доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри світової літератури
Київського університету імені Бориса Грінченка

Гальчук О.В.

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРИНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
Гальчук О.В. ЗАСВІДЧУЮ
Малицько І.
(підпис) 05.09 2019
Зробіть свій архів

Трикарпатський національний
університет ім. Василя Стефанива
Відп. № 03-0215/293
18 09 2019